

Київський національний торговельно-економічний університет

Кафедра фінансів

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему:

Бюджетний процес та його оптимізація в Україні

Студентки 2 курсу, 5-м групи,
спеціальності 072

«Фінанси, банківська справа та страхування»
спеціалізації «Публічні фінанси»

Димитричак Анастасії
Вікторівни

Науковий керівник

Гусаревич Наталія к.е.н., доцент

Володимирівна

Керівник освітньо-професійної програми
д.е.н., професор

Макогон Валентина
Дмитрівна

Завідувач кафедри фінансів
д.е.н., професор

заслужений діяч науки і техніки України

Чугунов Ігор
Якович

Київ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ.....	5
1.1. Поняття та зміст бюджетного процесу.....	5
1.2. Принципи та функції бюджетного процесу.....	16
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ.....	28
2.1. Бюджетна декларація та проект державного бюджету.....	28
2.2. Стадія розгляду та затвердження Державного бюджету України.....	37
2.3. Стадія виконання бюджету.....	39
2.4. Звітність про виконання Державного бюджету України.....	42
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ.....	45
3.1. Удосконалення бюджетного процесу в Україні.....	45
3.2. Напрями удосконалення міжбюджетних відносин в контексті реформи місцевого самоврядування.....	48
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	56
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми. Основним елементом фінансової системи кожної держави є бюджет. Саме він є фінансовою базою для досягнення передбачених законодавством функцій та завдань держави. Як відомо, рівень розвитку країни залежить від впорядкованості її законодавства, зокрема

бюджетного, що регламентує бюджетний процес та реалізацію його стадій. Доцільно вказати на те, що не втрачають актуальності питання ефективної мобілізації, розподілу та використання коштів Державного бюджету України, як основного централізованого фонду, що є одним з інструментів реалізації державної політики за сферами суспільного життя, а тому потребує змістовного дослідження і вдосконалення.

Крім того, нагальними для вирішення є питання підвищення рівня бюджетної грамотності та обізнаності населення, посилення контролю громадськості, ефективності використання коштів Державного бюджету України, рейтингу України за Індексом відкритості бюджету, довіри до влади, а також інвестиційної привабливості нашої держави. Відсутність комплексного аналізу правового регулювання бюджетного процесу України зумовлює актуальність обраної теми та її важливе наукове та практичне значення.

Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних вчених щодо особливостей бюджетного процесу можна назвати праці А. Афонсо, Дж. Джаллеса, В. Нордхауса, П. Самуельсона, Дж. Стігліца. Питання удосконалення та ефективності здійснення бюджетного процесу досліджуються у працях вітчизняних вчених: Т. Канєвої, С. Качули, А. Мазаракі, В. Макогон, М. Пасічного, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та інших.

Метою магістерської роботи є розкриття бюджетного процесу та оптимізації його в Україні.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання:**

- Розкрити зміст поняття бюджетного процесу;
- Узагальнити принципи та функції бюджетного процесу ;
- Розкрити особливості складання проекту державного бюджету;

- Розглянути стадії розгляду, затвердження та виконання Державного бюджету України;
- Оцінити рівень формування звітності про виконання Державного бюджету України;
- Запропонувати методи удосконалення бюджетного процесу в Україні;
- Окреслити основні напрями удосконалення міжбюджетних відносин в контексті реформи місцевого самоврядування.

Об'єктом дослідження є бюджетний процес в Україні та його стадії.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні засади, методичні підходи та прикладні аспекти бюджетного процесу в Україні та механізм його оптимізації.

Теоретичною основою роботи стали наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі бюджетного планування, дослідження вітчизняних і зарубіжних учених з теорії становлення та розвитку бюджетної системи країни. Правове поле дослідження становлять чинні законодавчі та нормативні документи, що регламентують формування та виконання Державного бюджету.

Методи дослідження. У магістерській роботі використано сукупність загальних, загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціальних методів та підходів, що сприяло реалізації концептуальної єдності дослідження. Зокрема, застосовано семантичний аналіз, методи індукції та дедукції, загального та особливого, формалізації, логічний та історичний підходи до вивчення процесів забезпечення формування та виконання Державного бюджету. Також у процесі досліджень використовувалися методи: логічного узагальнення, системного підходу, економіко - математичного моделювання.

Інформаційна база містить наукові публікації вітчизняних та зарубіжних періодичних і спеціальних видань, дані Державної казначейської служби України, Міністерства фінансів України та ін.

Апробація результатів дослідження. Основні положення дослідження були опубліковані в збірнику наукових статей:

Структура дослідження. Магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Поняття та зміст бюджетного процесу

Кожна держава для забезпечення своїх завдань і функцій потребує грошових ресурсів, зокрема їхнього правильного, обґрунтованого та планомірного накопичення, розподілу, а також використання. Бюджет кожної країни займає ключове місце у фінансовій системі держави та є основним засобом за допомогою якого здійснюється регулювання економічного відтворення. Під час складання проєкту бюджету вивчаються основні напрями мобілізації, розподілу та використання публічних фінансових коштів враховуючи першочерговість завдань, які необхідно вирішити. Держава в особі органів державної влади використовує бюджет для утворення, а також справедливого та ефективного розподілу грошових коштів реалізуючи свою можливість впливати на розвиток суспільного виробництва, створюючи стимули для їхнього раціонального використання. Державний бюджет – це невід’ємний атрибут кожної країни, основний фінансовий план держави [23].

В умовах сьогодення особливої актуальності набуває проблема побудови ефективної та прозорої бюджетної системи, зокрема державного бюджету, враховуючи його значення для розвитку держави. Бюджет завжди перебуває у центрі політичного процесу в прямому і безпосередньому розумінні [18].

Аналогічне визначення бюджету сформулював і сучасник Леруа-Больє – французький філософ, а також філолог Еміля Літтре зазначивши у «Словнику французької мови» що, 12 «бюджет є відомістю державних доходів і видатків, яка визначається щорічно» [181, с. 5]. Дослідженню понять «бюджет» та «бюджетний процес» приділялась увага багатьох вчених, таких як: Є. О. Алісов, Д. А. Бекерська, В. В. Бесчеревних, О. В. Болтінова, Д. О. Білінський, Н. В. Воротіна, Л. К. Воронова, М. А. Гурвіч, О. О. Дмитрик, І. Л. Кім, Н. А. Куфакова, В. І. Курилова, М. П. Кучерявенко, Ц. Г. Огонь, О. П. Орлюк, К. В. Павлюк, М. І. Піскотін, Ю. А. Ровінський, Н. І. Хімічева, С. Д. Ципкін, В. Д. Чернадчук, А. М. Чвалюк, Н. Я. Якимчук та ін. До науковців, які обґрунтовують своє бачення та пропонують звужити увесь бюджетний процес лише до стадії формування

бюджету та розглядати його як «сукупність процедур з розробки бюджету як обов'язкового державного акта», порівнюючи у такий спосіб бюджетний процес із законодавчим актом, належать відомий болгарський професор А. С. Ангелов [1]. Утім їхні позиції зазнають критики з боку наукової спільноти. Варто зазначити, що у вузькому розумінні бюджетний процес як механізм направлений на прийняття реального бюджету [56.]. Необхідно зазначити, що у ранніх визначеннях поняття «бюджет» були відсутні саме умови та правила, які характерні певній, особливій процедурі, прикладом якої є бюджетний процес. Саме на це звертає увагу д.ю.н., професор О. А. Музика-Стефанчук, зазначаючи, «що за межами таких визначень залишалися процеси, в результаті яких бюджет набуває характеру особливого законодавчого акта» [25]. Варто зауважити, що це було спричинено недосконалістю самої процедури, пов'язаної зі складанням, розглядом та прийняттям бюджету, проте це мало місце вже у ХХ столітті, оскільки в ХІХ інститут бюджетного процесу почав створюватись. Тому у визначенні поняття бюджет відомого французького економіста Рене Штурма, були також відсутні його процесуальні ознаки, які характерні бюджету, зокрема це стосується розробки та прийняття. У своїй праці під назвою 13 «Бюджет» науковець дослідив поняття бюджет та вказує, що бюджет є офіційним законодавчим актом, який включає попереднє схвалення державних доходів і видатків [17]. Загалом, бюджет у сучасному трактуванні і призначенні з'явився порівняно нещодавно. У західних країнах під бюджетом розуміють законодавчий акт, за допомогою якого узаконюється розпис доходів і видатків, зокрема у формі фінансового документа, а тільки вищий законодавчий орган уповноважений наділити бюджет силою закону шляхом ухвалення рішень за демократичними процедурами [25]. Державний бюджет фактично з'явився з появою держави. Складання та використання бюджету беруть свій початок у Середньовіччі, коли після революцій у Центральній Європі голову держави відсторонили від скарбниці. Утворився державний фонд грошових коштів – бюджет, але голова держави не мав права

особисто ним розпоряджатися [1]. Як фінансовий план держави, в Англії бюджет з'явився у XVII ст., а у Франції напередодні революції [36]. Як свідчать інші джерела, бюджет (від англ. budget) – старовинне нормандське слово, яке означає шкіряний мішок. У такому мішку в англійський парламент заносили акти, які стосувалися державного розпису [7]. Раніше слово бюджет означало мову начальника англійського фінансового управління (канцлера казначейства), якою він промовляв, викладаючи в парламенті план і кошторис очікуваних у майбутньому році доходів і видатків [9]. С. І. Іловайський [41] розглядав бюджет як розпис доходів і видатків, тобто фінансовий план держави на попередній період часу, який має назву фінансовий або бюджетний рік, а також стверджував, що основним є зміст, а не форма. Він зазначав, що бюджет – це загальне обчислення майбутніх видатків та очікуваних доходів з підведеним балансом для майбутнього періоду – фінансового або бюджетного року [41]. Деякі вчені вважають бюджет абстрактним вираженням процесів у сфері економіки та соціальної сфері, які проходять у державі. Цифри статей бюджету на майбутній рік вказують, звідки в бюджет повинні надійти доходи, яким чином вони розподілятимуться і на що витрачатимуться [32]. Інші розглядають юридичний процес через призму діяльності органів, які здійснюють правосуддя, що має на меті врегулювання спорів, та ототожнюють його із судовим процесом [16], також разом з тим, на думку А. М. Гурвіча [35], бюджет – представлений у цифрах план доходів і видатків держави на певний попередній період, він вважав, що бюджет є законом. Г.

С. Андрущенко [2] вважає, що у статті 2 Бюджетного кодексу України бюджет доцільно визначити як основний фінансовий документ держави чи адміністративно-територіального утворення, що передбачає доходи й видатки (порядок їхнього формування, розподілу і використання) на бюджетний рік для виконання завдань і функцій держави або органів місцевого самоврядування та затверджується відповідними

представницькими органами державної влади чи місцевого самоврядування. Відповідно до Бюджетного кодексу України «бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування упродовж бюджетного періоду» [20].

Структуру цих відносин становлять: – фінансові відносини держави з підприємствами та організаціями під час мобілізації доходів до громадського грошового фонду, необхідного для реалізації загальнодержавних та місцевих потреб; – фінансові відносини держави з населенням, які виникають з приводу акумуляції, розподілу, перерозподілу доходів громадян, а також бюджетних ресурсів; – відносини між бюджетами, які пов'язані з розподілом і перерозподілом суспільного фонду грошових коштів між ланками бюджетної системи. Зокрема, в економічному аспекті бюджет – це сукупність економічних (грошових) відносин, які виникають у зв'язку з утворенням, розподілом, перерозподілом і використанням централізованих грошових фондів, призначених для здійснення спільних державних та муніципальних завдань і виконання функцій відповідних органів влади й управління [14].

Поряд з цим, розглядаючи бюджет як економічну категорію, варто зазначити, що він є результатом та індикатором ефективності виробничих відносин держави, відображає розподіл і перерозподіл, зосереджує рух фінансових 16 коштів як самостійної вартості, що мовби не має зв'язку з рухом товарної маси.

З позиції публічного права бюджет – це об'єкт публічного інтересу. Народ як носій суверенітету народного наділяє державу як носія державного суверенітету правом власності на бюджет як суспільне благо. Держава ж є єдиним суб'єктом, здатним максимально ефективно розпорядитися суспільним благом, незалежно від чієїсь волі, крім волі народу. Завдяки наявності тільки у держави суверенних прав, вона здатна найбільш ефективно забезпечити публічний інтерес, що виходить з приналежності народу такого

суспільного блага, як бюджет [27]. Взагалі бюджет повинен бути наочним і доступним для кожної людини. Тільки у цьому випадку прийняті в рамках бюджетної політики рішення одночасно відповідатимуть критеріям необхідності та економії коштів. Необхідно зазначити, що правове значення бюджету пов'язане з його нормативним, а саме законодавчим регулюванням як у сфері бюджетних взаємовідносин, так і його складання та виконання, зокрема як фінансового плану держави. Складові бюджету, які обумовлюють його як фінансовий план характеризуються складом та значенням доходів і видатків. Ця структура є достатньо стабільною, хоча кожен рік і вносяться певні корективи. Заслугове на увагу думка, що «особливістю бюджету як фінансового плану є те, що він має силу закону. Законодавчий характер бюджету забезпечує належні умови для контролю за використанням бюджетних коштів і посилення його впливу на ефективність суспільного виробництва. Користуючись бюджетом, держава забезпечує населенню матеріальний достаток, комфортне та безпечне існування» [16]. З вищевказаного можна зробити висновок, що, по суті, тільки одна характерна ознака властива бюджету – формування й використання суспільних фондів грошових коштів (загальнодержавних і місцевих). 17 Разом з тим ознаками бюджетних правовідносин є їхній розподільчий, перерозподільний, всебічний та визначений законодавством характер. У свою чергу за формою бюджет є основним фінансовим планом, у якому знаходить своє відображення діяльність держави та органів місцевого самоврядування, проте це не просто розпис доходів і видатків держави, це – майбутній результат її економічної, соціальної, міжнародної та оборонної, а основне – фінансової (в усіх її напрямках) політики [46]. Сутність бюджету знаходить своє відображення у відносинах між державою, суб'єктами господарювання та населенням. Як учасник цих відносин держава має необхідність у фінансових ресурсах для можливості виконати свої завдання. Суб'єкти господарювання як учасники таких відносин можуть бути як постачальники грошових коштів до

бюджету (платники податків), і як споживачі залежно від ролі в економічній системі країни [41]. Разом з тим, бюджет – це необхідна складова фінансового планування, адже основою будь-якого оперативного чи поточного фінансового плану є система відповідних бюджетів. У наукових джерелах розглядається поняття «бюджетування». Бюджетування, орієнтоване на результат, є найбільш відомим сучасним методом підвищення ефективності бюджетних витрат. Безумовно, результативне бюджетування є частиною більш широкої і загальної моделі результативного управління і передбачає, що виділення бюджетних ресурсів в обов'язковому порядку має на увазі досягнення певних цілей [13]. Із середини ХХ ст. почала активно розвиватися теорія щодо методів складання і затвердження бюджетів. До цього часу єдиним методом бюджетування залишалось інкрементальне бюджетування або просто інкременталізм (від англ. – incremental budgeting). Саме тому деякі класики теорії суспільних фінансів називають ще цей метод традиційним або класичним бюджетуванням [18]. Сутність його зводиться до того, що за 18 основу під час бюджетування береться певний конкретний бюджет (це, як правило, бюджет попереднього фінансового року), до якого вносяться деякі граничні зміни виходячи з умов, що склалися. Ці зміни можуть стосуватися як збільшення, так і зменшення окремих статей доходів та/чи видатків, їхнього повного скасування чи впровадження нових тощо. Інкрементальне бюджетування має декілька важливих переваг, основними з яких є стабільність планування, спрощеність і, таким чином, мінімізація когнітивних недоліків бюджетного процесу, мала ресурсоемність, оперативна маневреність тощо [18]. Згодом у країнах з розвинутою демократією з'явилися нові практичні підходи до бюджетування. Основною їхньою ознакою був перехід від бюджетного планування доходів і видатків до бюджетного планування результатів фіскальної діяльності уряду. Незважаючи на те, що у різних країнах ця практика дещо відрізнялася, за цим явищем невдовзі закріпилася загальна назва «програмне бюджетування» [17]. У США програмне

бюджетування почало застосовуватись у 1940-х роках, у Великобританії – у 1970-х , у Новій Зеландії та Швеції – з 1980-х років. Його наукове обґрунтування у своїх працях здійснили Ф. Діллей, А. Шік, Д. Новік та ін. [14]. З опублікуванням ООН 1965 р. «Посібника з програмного і перформенсного бюджетування» програмне бюджетування поширилось на країни, що розвиваються, і на міжнародні організації [17]. Основними ознаками програмного бюджетування є: структурування державного бюджету з інформаційною метою на програми і види діяльності за цільовим спрямуванням; окреме відображення видатків і доходів кожної з програм чи видів діяльності у бюджетному документі; вимірювання результатів діяльності таким чином, щоб їх можна було зіставити з відповідними витратами і цілями; встановлення певних норм і стандартів оцінки ефективності реалізації програм і відсіювання малоефективних програм [17]

Враховуючи, що бюджетування – це процес ефективного управління фінансовими коштами, варто зауважити, що потреба у сильному державному бюджеті зумовлена такими факторами: 1) державний бюджет повинен забезпечувати регіональну стратегію розвитку, здійснюючи суттєвий вплив на економічний розвиток регіонів, а також мати ефективні інвестиційні зв'язки з народним господарством; 2) вирівняти бюджетну забезпеченість регіонів за умов ринкової економіки можливо, якщо за основу взяти перерозподіл фінансових ресурсів через державний бюджет. Нерівномірність розвитку ринку є результатом постійної потреби у посиленні регулюючої та соціальної функцій держави; 3) спроба забезпечити формування бюджетів областей, міст, районів тільки з власної дохідної бази, без здійснення регулювання на рівні держави зумовить наявність великої різниці у фінансовому забезпеченні територій та до втрати управління єдиним соціальним простором [15]. Приєднуємося до думки, що законодавче закріплення такого поняття, як «бюджетування», та активне впровадження системи методів бюджетування сприятимуть «зміцненню взаємозв'язку стратегічних цілей розвитку держави

й результатів діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування та інших учасників бюджетного процесу. Однак це потребує як запровадження нових сучасних технологій управління державними фінансами, включаючи бюджетування, так і вдосконалення самого бюджетного процесу» [16]. Отже, на нашу думку, необхідно доповнити ст. 2 Бюджетного кодексу України, а саме п. 11, закріпивши поняття бюджетування, та викласти у такій редакції: бюджетування – це елемент управління, який забезпечує виділення коштів та аналіз результатів кожної стадії бюджетного процесу з метою ефективного досягнення її завдань». Поряд із дослідженням теоретичної та практичної сутності поняття «бюджет» провідне місце у науці фінансового права посідає і дослідження процесуальної діяльності управління державними фінансами, зокрема під час бюджетного процесу, а саме початку та закінчення кожної нормативно визначеної стадії. У вузькому значенні поняття «процес» – це лише компетенція або юрисдикція, тобто коло питань, що належать до повноважень конкретної установи. У широкому розумінні процес не обмежується врегулюванням суперечностей між учасниками правовідносин та виходить за рамки юрисдикції [16]. Більшість учених підтримують іншу позицію щодо поняття юридичного процесу і вважають, що це діяльність з реалізації матеріальних правових норм, а також регламентація примусу в рамках кримінального та цивільного процесу. Аналіз змісту бюджетного процесу та його стадій є актуальним питанням у науковій літературі та надає можливість реально й об'єктивно оцінити стан фінансової, а зокрема бюджетної, політики держави. В юридичній науковій літературі до цього часу немає спільної думки вчених щодо змісту поняття бюджетного процесу та кількості його стадій [18]. Не всі науковці погоджуються з звичним визначенням бюджетного процесу. Зокрема, М. А. Гурвіч [35] зазначає, що бюджетний процес – це формування бюджету, тобто його складання і затвердження. Він стверджує, що «поняття бюджетного процесу тотожне поняттю законодавчого процесу як сукупності здійснюваних стадій, що ведуть

до виникнення закону». Як зауважував Є. А. Ровінський [12], «бюджетний процес – це регламентована державною діяльність її органів щодо складання, розгляду, затвердження і виконання бюджету, а також складання і затвердження звітів про виконання бюджету». Виходячи із самої назви, де ключовим є слово «процес», бюджетний процес, пояснюють як процесуальний інститут бюджетного права. У тлумачному словнику Т. Ф. Єфремова зазначає, що процес пояснюється як «перебіг, хід якого-небудь явища, а також сукупність послідовних дій, спрямованих на досягнення певного результату» [45]. Отже, загалом бюджетний процес розглядають як регламентовану державною діяльність, а саме його органів, яка пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням та виконанням бюджету, а також складанням та затвердженням звітів про виконання бюджету.

Таким чином, норми бюджетного процесу реалізують матеріальні норми бюджетного права, що нерозривно пов'язані з діяльністю певного кола суб'єктів (учасників бюджетних правовідносин), а їхня реалізація може відбуватися тільки через певний процесуальний порядок. Отже, погоджуємося з думкою О. П. Орлюк [8] про те, що «бюджетний процес – це сукупність дій уповноважених на основі норм бюджетного права органів державної влади та місцевого самоврядування зі складання, розгляду, затвердження й виконання бюджету, а також зі складання, розгляду і затвердження звіту про його виконання». Ще однією проблемою фінансового права є відсутність єдиного трактування кількості стадій бюджетного процесу. Аналіз позицій різних учених щодо цієї проблеми дозволяє виділити декілька підходів. І якщо одні науковці бюджетний процес поділяють на стадії бюджетного процесу, зокрема складання, розгляду, затвердження бюджету; виконання і завершення бюджету; складання і затвердження звіту про виконання бюджету, то інші його обмежують лише складанням бюджету, тобто його формуванням і затвердженням [15]. Стадії бюджетного процесу – сукупність пов'язаних між собою заходів, які мають початок і закінчення та мають на меті досягнення

конкретних цілей [21]. М. І. Піскотін [7] виділяв тільки три стадії бюджетного процесу – складання, затвердження проєкту та виконання бюджету, зазначаючи, що стадією є самостійний, відокремлений та закінчений етап діяльності державних органів, за результатом якого бюджет переходить з одного якісного стану в інший. Тобто М. І. Піскотін [7] не виділяє в бюджетному процесі стадії розгляду і затвердження бюджету, але саме затвердження надає йому ознак офіційного акта. Через виконання він втілюється у життя, а розгляд є елементом або стадією складання, або затвердження.

Поряд з цим, вчені, серед яких Л. К. Воронова, О. М. Горбунова, Є. А. Ровінський, Н. І. Хімічова [16], виділяють п'ять стадій бюджетного процесу: складання, розгляд, затвердження, виконання бюджету, а також складання і затвердження звіту про його виконання. Враховуючи останні зміни до Бюджетного кодексу України [20], передбачена аналогічна кількість стадій. Проте, законодавець розподілив їх за п'ятьма пунктами, не роз'єднуючи стадію розгляду і затвердження (прийняття) бюджету, доповнивши вже існуючий перелік стадією складання та розгляду Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) й прийняття рішення щодо них. Підтримуємо позицію законодавчого органу, оскільки затвердження державного бюджету є результатом його розгляду. Проєкт бюджету повинен ґрунтуватися на об'єктивній статистичній економічній інформації, що відображає реалії господарського життя держави чи відповідної адміністративнотериторіальної одиниці. Крім того, на цій стадії визначаються соціально-економічні пріоритети держави на перспективу [16]. Враховуючи викладене вище, вважаємо, що стадія бюджетного процесу – це сукупність визначених, законодавчо обґрунтованих дій учасників бюджетного процесу, під час яких бюджет переходить з одного якісного стану в інший. Учасники бюджетного процесу не можуть встановлювати терміни стадій самостійно, оскільки вони визначені законодавством і не можуть змінюватись або призупинятись [65, с.

35]. Бюджетний процес в Україні характеризується циклічністю та періодичністю. Бюджетний цикл складає час від початку формування бюджету на плановий рік до затвердження звіту про його виконання, а бюджетний період дорівнює календарному року [13]. Отже, бюджетний цикл в Україні включає періоди: – формування бюджету; – затвердження бюджету; – виконання бюджету; – минулорічні асигнування за капітальними вкладеннями; – звітності.

Отже, бюджетний процес складається з певних стадій, які реалізують повноваження державних органів, у результаті чого їх діяльність набуває нових якостей. Відповідно до п. 1 ст. 19 Бюджетного кодексу України стадіями бюджетного процесу є [20]: – «складання та розгляду Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них; – складання проєктів бюджетів; – розгляд проєкту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); – виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); – підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішення щодо нього». Зазначені стадії характерні всім бюджетам бюджетної системи України: державному бюджету і місцевим бюджетам. Учасники бюджетного процесу щороку переглядають розміри доходів та видатків бюджету, оскільки формування бюджетів забезпечує національний дохід, який змінюється. Усі стадії бюджетного процесу ретельно регламентовані процесуальними нормами бюджетного права, що забезпечує чітке планування та додержання бюджетної дисципліни. При цьому зазначені стадії слідує чітко послідовно, одна за одною та їх порядок не може бути змінений ні в якому разі [16].

1.2. Принципи та функції бюджетного процесу

Сучасні реформи в українському суспільстві характеризуються радикальними і докорінними змінами у відносинах власності, посиленням значення фінансової діяльності під час мобілізації, розподілу і використання централізованих та децентралізованих грошових коштів [15].

Варто зауважити, що важливою складовою певних зрушень, які відбуваються в державі у сфері управління фінансами, є сам підхід органів державної влади та місцевого самоврядування до таких процесів. Найбільш яскравою формою вираження сутності державної влади та однією з найважливіших ланок фінансової системи у кожній країні є державний бюджет. До бюджету відбувається мобілізація фінансових ресурсів держави, їх розподіл на визначені цілі. Бюджетний процес закріплює порядок одержання державою доходів, їх раціональний розподіл між 29 бюджетами та ефективне використання під час здійснення державою та місцевим самоврядуванням їхніх завдань і функцій. Отже, Україна у довгостроковій перспективі має реальний потенціал зайняти провідне місце на міжнародній економічній арені. Проте соціальний дисбаланс усередині держави, що зумовлений внутрішньо політичною напруженістю, є досить несприятливим фактором для поліпшення макроекономічного клімату в країні. На жаль, в умовах сьогодення бюджетний процес в Україні досить заполітизований, що негативно впливає на доходи і видатки, а також збалансованість бюджетної системи. Проте від ефективної реалізації залежать економічні та соціальні показники в державі. Тому досить важливо деталізувати бюджетний процес, а також конкретизувати зміст та значення принципів бюджетного процесу України як вихідних засад, які беруться до уваги на кожній стадії [15].

Як відомо, щорічно органи законодавчої, виконавчої влади та місцевого самоврядування, бюджетні установи, організації, інші юридичні особи проводять діяльність з приводу складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету, і цей процес є надзвичайно динамічним, адже постійно

змінюється значення та роль економічних показників, з'являються нові цілі, програми і разом з тим видатки держави на їхнє виконання. Але, незважаючи на цю динаміку, бюджетний процес підпорядковується загальним, фундаментальним принципам, які є базою під час складання, розгляду, затвердження та виконання державного бюджету [15].

Бюджетний процес ґрунтується на основних правових засадах, принципах, які гарантують чітке та неупереджене планування, цільове та ефективне використання коштів, здійснення постійного контролю за виконанням бюджетів, дотримання фінансової, а зокрема бюджетної дисципліни та деталізують риси бюджету. Такими основоположними 30 ідеями є принципи, які характерні бюджетній системі України взагалі, так і властиві безпосередньо бюджетному процесу [16].

Особливе значення належить принципу публічності та прозорості у сфері бюджетно-правового регулювання пояснюється й тим, що Державний бюджет розробляється та затверджується у формі закону, а місцевий бюджет – у формі рішення органу місцевого самоврядування [35]. Оскільки «принцип – це основна засада, вихідна ідея, що характеризується універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображає суттєві положення теорії, системи внутрішньодержавного і міжнародного права.

Принцип є джерелом багатьох висновків, що належать до нього» [17].

На нашу думку, принципи бюджетного процесу – це законодавчо закріплені нормами бюджетного права основні засади, на яких ґрунтується діяльність уповноважених органів державної влади й місцевого самоврядування щодо складання, розгляду Бюджетної декларації та ухвалення рішення щодо неї, складання, розгляду, затвердження бюджетів, їхнього виконання, здійснення контролю за їх виконанням, розглядом звітів про виконання бюджетів усіх рівнів.

Крім принципів побудови бюджетної системи, закріплених ст. 7 Бюджетного кодексу України, Т. В. Бугай [16] вважає, що 32 бюджетному

процесу властиві також принципи: розподілу бюджетних повноважень, спеціалізації бюджетних показників, щорічності бюджету, гласності, наочності, достовірності та послідовності. Разом з тим вважаємо, що виділяти принцип щорічності є достатньо суперечливим твердженням, оскільки щорічною, за законодавством України, може бути, як приклад, відпустка, яка починається і закінчується в одному календарному році, поряд з цим бюджетний процес займає значно більший відрізок часу, ніж рік, але це процес, який щороку повторюється, а тому вважаємо, що бюджетному процесу властивий принцип циклічності. Принцип циклічності бюджетного процесу пропонуємо визначити як принцип, що забезпечує чіткий порядок послідовності кожної стадії бюджетного процесу, які починаються та закінчуються у встановлені законодавством терміни. Як відомо, усі стадії бюджетного процесу повторюються систематично. У цьому втілюється принцип циклічності бюджету, який складається і затверджується на рік, що має назву бюджетного року, або бюджетного періоду. В Україні він дорівнює календарному року: з 1 січня до 31 грудня. Аналогічний бюджетний період характерний для Франції, Бельгії, Швейцарії, але необхідно зазначити, що є країни у яких він не співпадає з початком року. У Великобританії, Канаді, Японії він розпочинається з 1 квітня, в Італії – з 1 липня, а в США – з 1 жовтня [13].

Принцип циклічності бюджетного процесу також полягає у повторенні стадій бюджетного процесу, а також продовженні здійснювати виплати та фінансування у разі неприйняття закону (рішення) про бюджет на наступний період за визначених законом підстав у разі: «введення воєнного стану; оголошення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях; оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, необхідність усунення природних чи техногенних катастроф» [20].

Принцип публічності та прозорості бюджетної системи України, що закріплений Бюджетним кодексом України [20], передбачає інформування

громадськості з питань бюджету як загальнодержавного, так і місцевого рівнів на кожній стадії бюджетного процесу, а також контролю за їхнім виконанням. Важливим щодо реалізації умов та порядку інформування про використання публічних коштів є прийняття Закону України «Про відкритість використання публічних коштів» [25], згідно з яким на єдиному веб-порталі міститься інформація про використання публічних коштів, визначено терміни та зміст інформації, яка повинна оприлюднюватися, а також відповідальність за порушення вимог вищезазначеного закону.

Одне з основних завдань системи «Прозорий бюджет» – автоматизувати бюджетний процес та ліквідувати корупційну складову в ньому. Інформаційно-аналітична система «Прозорий бюджет» повинна забезпечити прозорість кожної стадії бюджетного процесу та її процедур на державному та місцевому рівнях, а також забезпечити громадянам всебічний контроль за використанням публічних коштів розпорядниками та одержувачами, зокрема державними підприємствами, Пенсійним фондом та Фондом соціального страхування [38].

З метою підвищення прозорості та доступності бюджету в Україні важливого значення набувають проблеми пов'язані із залученням громадськості до бюджетного процесу. Оскільки саме громадяни є зацікавленою стороною ефективності управління бюджетом у контексті забезпечення його прозорості та визначення пріоритетних напрямів функціонування бюджету. Основними методами залучення громадськості до бюджетного процесу визначають такі [31]: – методи, які мають на меті залучення громадян до процесу прийняття рішень шляхом проведення круглих столів, слухань, опитувань громадської думки, діяльність дорадчих комітетів, рад, комісій, громадських асоціацій тощо; – методи, що спрямовані на інформування та навчання громадян, зокрема інформаційні послуги, функціонування Центру громадських зв'язків, навчальні програми, проведення днів відкритих дверей, звітування перед громадою тощо. Вибір

конкретних методів з метою спонукання громадськості до участі у бюджетному процесі визначається метою, яку необхідно досягнути. Громадяни можуть окремо або групами залучатися до розробки та прийняття рішень на стадіях бюджетного процесу з метою підвищення ефективності та прозорості управління бюджетом [8].

Необхідно зазначити, що результатом ефективного бюджетного процесу має бути досягнення оптимального співвідношення між доходами і видатками та розподілу коштів між бюджетами, а тому, пропонуємо визначити наступний принцип як принцип бюджетного регулювання. Як відомо, однією з найскладніших проблем бюджетного процесу є систематичне порушення бюджетної дисципліни, зокрема на стадії прийняття і виконання. Вдалим крок з метою підвищення прозорості, відкритості та публічності бюджетного процесу було реалізовано через прийняття Закону України «Про відкритість використання публічних коштів».

Прозорість використання публічних коштів має за мету відкрити бюджетну систему, яка буде підзвітною для країн та організацій-донорів та громадянського суспільства. Відкритість бюджетного процесу забезпечує громадськості можливість здійснювати вплив на прийняття рішень, оскільки дозволяє, ознайомившись з видатками, порівнювати їх у розрізі потреб господарства та різних груп населення. Крім того, реалізуючи основи правової держави та демократії, конституційне визначення принципу народовладдя у ст. 5 Конституції нашої держави закріплює особливе місце народу України у законодавчому процесі, зокрема це стосується розгляду проекту бюджету та контролю за виконанням прийнятого закону [31].

Враховуючи це особливість принципу гласності та прозорості у бюджетному процесі реалізується шляхом вчасного опублікування у засобах масової інформації проекту бюджету та затвердженого Державного бюджету України (місцевого бюджету), а також інформації, що стосується бюджетної звітності та є результатом виконання бюджету.

Таким чином інформація доводиться до відома громадян, є публічною, що сприяє забезпеченню прозорості діяльності органів державної влади, а саме учасників бюджетного процесу.

Варто зазначити, що застосування принципу гласності та публічності не поширюється на інформацію, яка стосується таємних видатків, що забезпечують фінансування діяльності органів державної влади в інтересах національної безпеки, а також пов'язані з державною таємницею (ст. 31 Бюджетного кодексу України) [20].

Також хочемо наголосити на тому, що, крім законодавчого закріплення принципів бюджетного процесу, необхідно чітко окреслити механізм їхньої реалізації. На нашу думку, основою такого механізму повинно стати підвищення інформаційно-аналітичної діяльності Міністерства фінансів України, адже саме така діяльність визначає рівень правової культури державного апарату та демократизації суспільних відносин у країні в цілому. Виключно підвищення інформаційно-аналітичної діяльності є тим наріжним каменем, який забезпечить злагоджене функціонування відносин між владою, бізнесом та громадянським суспільством. Перші кроки у досягненні таких цілей уже зроблені. Відповідно до Концепції створення інтегрованої інформаційно-аналітичної системи «Прозорий бюджет» визначено, що для розв'язання проблеми прозорості управління публічними коштами у цій системі передбачено такі шляхи і способи, як: 1) забезпечити роботу інформаційно-аналітичного забезпечення з метою мобілізації, аналізу та можливості порівнювати інформацію, яка пов'язана з управлінням бюджетними коштами; 2) створити загальнодоступну частину для опублікування інформації пов'язаної з бюджетом на порталі «Використання публічних коштів» та «Прозорий бюджет».

Як відомо, на основі ведення розрахунково-касового обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, ведення бухгалтерського обліку і складання звітності про виконання державного та місцевих бюджетів,

обов'язком Державної казначейської служби України є обслуговування бюджетів, а саме державного та місцевих [39].

З метою розвитку та підвищення конкурентноспроможності України необхідно переглянути, проаналізувати та реформувати бюджетну політику, зокрема бюджетний процес, основою якого є ефективність складання, затвердження та виконання бюджету. Враховуючи викладене пропонуємо доповнити статтю 19 Бюджетного кодексу України пунктом 4 та викласти його у редакції: «Бюджетний процес ґрунтується на таких принципах: прозорості, науковості, циклічності, законності, розмежування компетенції представницьких органів державної влади та органів місцевого самоврядування під час застосування балансового методу, достовірності фінансових показників, порівнянності, бюджетного регулювання, аналітичної діяльності, організації фінансового контролю на всіх стадіях бюджетного процесу та дотримання бюджетної дисципліни усіма учасниками бюджетної діяльності». Для виконання функцій держави їй необхідно мати достатню кількість фінансових ресурсів, що мобілізуються у бюджеті шляхом здійснення перерозподілу ВВП. Бюджету належить ключове місце у фінансовій діяльності держави, яка забезпечує мобілізацію, розподіл та використання централізованих та децентралізованих фондів коштів у системі публічних коштів. Бюджет виступає важливим інструментом реалізації соціально-економічної політики держави у системі публічних коштів та повинен забезпечувати інтереси кожного [15]. Бюджет держави є складним і багатограним явищем, оскільки має свої особливості поряд з характерними йому ознаками фінансів. У свою чергу, бюджетний процес завжди спрямований на підтримку темпів економічного зростання, зниження соціальної нерівності, досягнення високої ефективності державних витрат, боротьбу із бідністю. Найважливіше завдання, яке стоїть перед ним, – підтримка стабільності в державі.

Лише завдяки організованому розподілу можна впливати на всі стадії суспільного відтворення, зокрема на виробництво, обмін та споживання. Таким чином, бюджет знаходить своє матеріальне відображення в основному централізованому фонді грошових коштів держави. Враховуючи складові фінансової системи, які виконують свої функції під час розподілу, основне місце займає бюджет, який в межах держави забезпечує розподільчі та перерозподільчі процеси.

На сучасному етапі термін «бюджетний контроль» не використовується в бюджетному законодавстві, зокрема у Бюджетному кодексі України застосовуються поняття: «фінансовий контроль», «контроль за дотриманням бюджетного законодавства», «внутрішній контроль», «зовнішній контроль» тощо, під якими, власне, і мається на увазі бюджетний контроль. Методологічно основою бюджетного контролю є порядок та процес контрольних заходів, зокрема перевірок діяльності об'єкта управління з метою оцінювання доцільності прийнятих рішень та результатів їх виконання, зокрема: дослідження здійснюваних операцій, перевірка їх правильності та ефективності, повнота відображення у звітних документах та застосування заходів з метою попередження та усунення наслідків порушень в майбутньому. Також існує ще один підхід, на основі якого бюджетний контроль пояснюють як контроль за грошовими коштами, що перерозподіляються через бюджетну систему, і за рухом фінансових потоків у межах бюджетної системи. Не можна не погодитися, що бюджет вказує на обсяг діяльності держави, але й обмежує її. Якщо, з одного боку, це фінансові ресурси, які надходять в управління та розпорядження держави визначаючи її фінансові можливості, то, з іншого – в цьому документі акумульовано фінансові кошти загального користування, які перебувають скоріше не у власності, а у розпорядженні компетентних органів державної влади [36]. Безперечно, те, що у бюджеті переплітається великий спектр різнорівневих інтересів та суперечностей. Він є досить потужною і за певних умов

небезпечною зброєю в руках державної влади та боротьби політичних переконань, ідеологій, уявлень про справедливість. Грошові ресурси бюджету, зокрема кожна гривня повинні забезпечувати потреби суспільства з метою його добробуту, а тому потребують постійного зростання. Відповідно, фінансові ресурси мають бути під ретельним постійним контролем, що забезпечує цільове використання бюджетних коштів та належну їхню віддачу. Як фінансовий план, бюджет є планом формування та засобом реалізації видатків держави. Бюджет визначає пріоритети розвитку, форми та можливості забезпечення першочергових завдань та функції. Це ефективний засіб регулювання фінансовою діяльністю, зокрема економікою, 53 що закріплює розміри необхідних державі грошових коштів, передбачає чіткі напрями використання фінансових ресурсів, координує фінансову діяльність держави [23]. На нашу думку, будь-яка система соціальних показників повинна завершуватися узагальнюючою політикою, яка б відповідала загальній фінансовій політиці, що впроваджується або діє в державі, забезпечує методологічну єдність усіх приватних показників системи фінансового забезпечення рівня життя населення й однозначну оцінку рівня і динаміки досліджуваного процесу. Вирішення цієї проблеми можливе тільки під час розробки чіткої системи фінансового забезпечення рівня життя населення для можливості розрахунку узагальнюючого інтегрального показника, який міг би виконувати функції критерію рівня життя. Враховуючи зазначене вище, державний бюджет є основним фінансовим планом, який забезпечує ефективний розподіл та використання бюджету, як централізованого фонду та є обов'язковою умовою реалізації завдань держави. Для органів державного управління бюджет забезпечує реалізацію запланованих ними функцій, пов'язаних зі здійсненням впливу на фінансовий ринок, ринок товарів і послуг, а також розподіл доходів у економічних сферах. Бюджет є інструментом акумуляції грошових ресурсів в усіх галузях економіки з метою реалізації зовнішньої та внутрішньої політики держави. За

допомогою бюджету впроваджується державне стимулювання та регулювання економіки, фінансування соціальних заходів, територіальне, секторальне та галузеве перерозподіл ВВП враховуючи довгострокові завдання держави. Таким чином, у бюджеті відображаються фінансові правовідносини держави з суспільством щодо утворення та використання бюджетних коштів, зокрема з фізичними та юридичними особами, як платниками податків та інших обов'язкових платежів у бюджет, а також одержувачами фінансових ресурсів. Необхідно зазначити, що формування грошових ресурсів у бюджеті надає державі можливість втілювати у життя державні програми, які забезпечують охорону здоров'я, розвиток культури, освіти та спорту, підтримку соціально незахищених сфер населення. Централізуючи і розподіляючи грошові ресурси, держава отримує можливість впливати на саморегульований ринок. Кошти, що утворюються через державний бюджет і державні цільові позабюджетні фонди, спрямовуються на фінансування загальнодержавних завдань і потреб, які не можуть бути задоволені за рахунок децентралізованих фондів. До них, зокрема належать: обороноздатність, громадська безпека громадян, екологія, державне управління, соціальне забезпечення. Перерозподіл є важливим елементом функціонування економіки, зокрема між сферами, галузями та територіями. Досліджуючи значення бюджетного процесу, необхідно звернути увагу на його функціональність, зокрема спрямованість та важливість, у першу чергу, для цього суспільства. У зв'язку з вищевказаним в Україні розроблена не досить ефективна система функцій бюджетного процесу. Є доцільним здійснювати побудову функцій з врахуванням наявних повноважень суб'єктів бюджетного процесу.

Також запроваджено новий механізм бюджетного регулювання – систему горизонтального вирівнювання території щодо податкоспроможності враховуючи розмір надходжень на одного жителя, що замінило систему чіткого збалансування усіх місцевих бюджетів. Таке вирівнювання здійснюється лише за одним податком – податком на доходи

фізичних осіб, а інші платежі залишаються в повному управлінні органів місцевого самоврядування. Водночас змінами до Податкового кодексу України збільшено незалежність органів місцевого самоврядування щодо місцевих податків та зборів, зокрема закріплено право самостійного визначення ставок податків та пільг з їхньої сплати. Реформа у сфері децентралізації буде успішною тільки в разі виведення з тіні основних надходжень бюджетів, стимулювання економічної активності. Фінансова децентралізація повинна забезпечити право кожної територіальної громади на здійснення власної соціально-економічної політики, яка повинна враховувати пріоритети та інтереси мешканців певної адміністративнотериторіальної одиниці та має на меті ефективне використання місцевих фінансових ресурсів, а також забезпечувати реалізацію загальнодержавних функцій та завдань органами місцевого самоврядування з врахуванням загальнодержавних і регіональних особливостей та інтересів. Метою бюджетної децентралізації є підвищення якості надання переліку послуг для населення певної території та конкретного громадянина, а не збільшення кількості доходів місцевих бюджетів у зведеному бюджеті чи ефективніше фінансування бюджетних установ. Інші цілі можуть стати результатом нецільового та неефективного використання бюджетних коштів. Основними завданнями, які реалізуються в рамках бюджетної децентралізації, є: перегляд та визначення переліку делегованих і власних повноважень; збільшення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування; досягнення максимальної прозорості під час використання фінансових ресурсів органами місцевого самоврядування; міжбюджетні трансферти повинні забезпечувати компенсацію фінансування видатків органами місцевого самоврядування на виконання делегованих повноважень; впровадження перерозподілу загальнодержавних податків, закріплених за місцевими бюджетами; запровадження максимального рівня прозорості використання бюджетних коштів органами місцевого самоврядування. На думку деяких експертів децентралізація бюджетного

процесу в умовах сьогодення може призвести до порушення балансу бюджетної системи в Україні, оскільки місцеві бюджети можуть мати заплановані видатки, які будуть неспроможні профінансувати [17]. Значна підпорядкованість місцевих бюджетів відносно державного бюджету є результатом неефективного розподілу повноважень учасників бюджетного процесу між рівнями управління і системою міжбюджетних відносин, а також проблемою пов'язаною з накопиченням дохідної частини місцевих бюджетів спричиненою недосконалою економічною розвиненістю певних територій [37]. Централізованим залишається також контроль з боку держави за рухом фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування, які перебувають на рахунках у Державній казначейській службі України. Так, операції щодо виконання платіжних доручень будуть виконуватись упродовж п'яти операційних днів виключно після виконання доходів зведеного бюджету України, тобто поряд з достатньо високою самостійністю місцевих бюджетів є ризик не використання власних надходжень [31]. Варто зазначити, що за умови вирішення соціальних, організаційних, а також законодавчих проблем у перспективі місцеві бюджети зможуть мати достатню кількість фінансових ресурсів з метою виконання делегованих повноважень, а громадяни України отримають, підвищення якості надання 57 необхідних послуг, зокрема медичних, освітніх, соціальних та інших [173, с. 159]. Отже, виокремлення функцій та законодавче закріплення принципів бюджетного процесу, як базових засад, стануть умовою для реалізації об'єктивного та ефективного бюджетного процесу.

РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗДІЙСНЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

2.1. Складання проекту державного бюджету

«Бюджетний процес – «це регламентована нормами права діяльність, пов'язана зі складанням, розглядом, затвердженням бюджетів, їх виконанням і контролем за виконанням, заслуховуванням звітів про виконання бюджетів, що входять до бюджетної системи України» [20].

Як відомо, згідно із змінами до Бюджетного кодексу України першою стадією бюджетного процесу є складання Бюджетної декларації та прийняття рішення щодо неї, другою – складання проекту бюджету, мета якої полягає у підготовці обґрунтованого та узгодженого проекту бюджету для його подальшого внесення на розгляд та затвердження у законодавчий орган чи орган місцевого самоврядування. Проект бюджету повинен ґрунтуватися на об'єктивній статистичній економічній інформації, що відображає реалії господарського життя держави чи відповідної адміністративнотериторіальної одиниці. Крім того, на цій стадії визначаються соціально-економічні пріоритети держави на перспективу.

Сьогоднішні реалії вимагають негайної адаптації бюджетного процесу в Україні до умов світової економіки. Як у теорії, так і на практиці, формування ролей та значень державного бюджету у якості ефективного інструменту керування економікою пов'язане з появою безлічі запитань, вирішити які необхідні для прискорення адаптації бюджетних відносин, формування здорової ринкової економіки, закінчення довготривалої кризи та поліпшення економічних умов в цілому.

Саме по собі бюджетне планування — це процес визначення напрямів і джерел використання ресурсів держбюджету, яке має на меті підтримку та стабілізацію соціально-економічного розвитку. Даний процес включає певні

методи планування, які максимально ефективно задовольняють умови і цілі бюджетоутворення в Україні.

Серед проблем перших двох стадій бюджетного процесу необхідно виділити такі: необ'єктивне бюджетне планування, що не надає змоги забезпечити реальні надходження до бюджету; прорахунки під час складання цільових бюджетних програм; відсутність чіткого, дієвого та ефективного механізму контролю на цій стадії. Положення щодо складання проєкту бюджету на всіх рівнях бюджетної системи містяться у нормах Бюджетного кодексу України та ряді підзаконних нормативно-правових актів. Як відомо, ефективне виконання бюджетних зобов'язань держави, своєчасне та повне фінансування всіх видаткових статей залежить від бюджетного планування.

Отже, для збалансованості державного бюджету велике значення має бюджетне планування. «Бюджетне планування – це науково обґрунтований процес визначення джерел створення та напрямів використання бюджетних 64 ресурсів в економіці держави з метою забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку» [24].

Т. А. Коляда [59] вважає, що «бюджетне планування – це реалізація урядом державної бюджетної політики за необхідності врахування політичних інтересів». Крім того, бюджетне планування передбачає закріплення відповідним законом бюджетних показників, які є обов'язковими для виконання урядом на відміну від бюджетних прогнозів. Важливим аспектом під час підготовки Основних напрямів бюджетної політики на наступний рік (враховуючи зміни до бюджетного законодавства – Бюджетної декларації) є врахування тенденцій, що сформувались у процесі виконання бюджету минулого та поточного років. Варто зауважити, що згідно з Бюджетним кодексом України проведення засідань парламенту з питань бюджету на наступний бюджетний період практично збігається з розглядом парламентом звіту про виконання державного бюджету минулого року. В цілому, рівень планування бюджету залежний від трьох ключових чинників: – правильного

формулювання завдань і кінцевої мети, які тотожні з інтересами держави; – коректності та достовірності інформації, що використана під час планування; – ефективності методів, застосовуваних при плануванні. Бюджетне планування дозволяє вирахувати прогноз реальної суми доходів на наступний бюджетний період, максимально точно розрахувати видатки в галузевих та територіальних розрізах, що сприяє закладенню збалансованості бюджету [21].

До завдань бюджетного планування належать: □ визначення обсягу прибутків за кожним джерелом; □ встановлення кількості витрат за напрямками; □ здійснення ефективного фінансового контролю за господарською діяльністю суб'єктів економічної діяльності, а також за дотриманням ними раціонального використання бюджетних коштів; □ створення матеріальних і грошових державних резервів для постійного фінансування планових заходів [42].

Разом з тим постійне прагнення мінімізації затрат містить загрозу таких кінцевих результатів, негативний ефект від яких перекриє зекономлені бюджетні видатки на програму. Тому бюджетна установа – виконавець програми не повинна прагнути до економії, а лише до ефективності використання виділених коштів. Оцінювати програму повинні виконавці, які відповідальні за її результати, а ось оцінку результативності програм і притягнення до відповідальності повинні проводити незалежні контролюючі державні органи [47].

Погоджуємось із думкою С. К. Базики [6], який стверджував, що запровадження бюджетного планування в бюджетну практику України сприятиме удосконаленню стратегічного фінансового управління, а саме: покращенню макроекономічного балансу та фіскальної дисципліни; оптимізації розподілу фінансових ресурсів між рівнями бюджетної системи та органами державної влади; підвищенню ефективності використання

публічних коштів шляхом зменшення затрат, необхідних для досягнення результатів та надання суспільних послуг; посиленню відповідальності головних розпорядників публічних коштів за ефективне та цільове використання фінансових ресурсів; підвищенню рівня передбачуваності і прогнозованості державної та місцевої бюджетної політики тощо. Під час бюджетного планування прийнято застосовувати програмно-цільовий метод, який має за мету встановити безпосередній зв'язок між виділенням бюджетних коштів та результатами їхнього використання.

Програмно-цільовий метод – це «своєчасна та необхідна для країни модель, яка задовольняє всі вимоги реформування державної фінансової системи, особливо в умовах обмежених фінансових ресурсів, необхідності продуктивного розподілу бюджетних коштів та підвищення відповідальності за їх використання» [22]. Як відомо, програмно-цільовий метод побудований за принципом поширеного за кордоном бюджетування, орієнтованого на результати. Його застосування надає можливість зіставити витрати бюджету на досягнуті результати, відстежити найефективніші шляхи витрачання бюджетних коштів, вчасно оцінити ступінь досягнення запланованих результатів та їхню якість.

Довгострокове бюджетне планування підвищило б ступінь відповідальності розпорядників бюджетних коштів за виконання стратегічних завдань розвитку держави. Запровадження програмно-цільового методу планування фінансових ресурсів регіону підвищує якість бюджетної політики й ефективність розподілу та використання бюджетних коштів у результаті: – реалізація в процесі фінансового планування аналізу ефективності витрат та орієнтованості завдань бюджетних програм на результат; – оптимізації діяльності головних розпорядників фінансових ресурсів шляхом розподілу відповідальності між виконавцями програм; – запровадження звітування головного розпорядника бюджетних коштів за виконання програм відповідно до визначених цілей їхньої діяльності та нормативних актів і документів; –

залучення громадськості до обговорення питань утворення й використання фінансових ресурсів, що забезпечить прозорість бюджету; – проведення аналізу доцільності та корисності, отриманої за витрачені грошові кошти та визначення наслідків прийнятих рішень щодо ефективності видатків [33].

Побудова ефективного бюджетного процесу та сьогоднішні реалії вимагають його негайної адаптації до умов світової економіки. Як у теорії, так і на практиці, формування ролі та значення державного бюджету у якості ефективного інструменту керування економікою пов'язане з появою безлічі запитань, вирішити які необхідно для прискорення адаптації бюджетних відносин, формування здорової ринкової економіки, закінчення довготривалої кризи та поліпшення економічних умов в цілому.

Саме по собі бюджетне планування – це процес визначення напрямів і джерел використання ресурсів державного бюджету, яке має на меті підтримку та стабілізацію соціально-економічного розвитку. Даний процес включає певні методи планування, які максимально ефективно задовольняють умови і цілі бюджетно-утворення в Україні. У свою чергу, бюджетне планування на довгострокову перспективу дозволить збільшити обсяги капіталовкладень в економіку, що сприятиме формуванню «бюджету розвитку», а не «бюджету проїдання». Бюджетна система України потребує швидкого та ефективного реформування. У комплекс мір по стабілізації та розвитку економічних умов входить обов'язкове покращення процесу бюджетно-утворення, перегляд та зміни законодавства щодо учасників бюджетних правовідносин, а також приведення усіх законодавчих актів щодо бюджету до норм та принципів міжнародного права. Необхідним для швидкого вдосконалення бюджетного процесу та переходу до широкого використання новітніх комп'ютерно-інформаційних технологій є вдосконалення програмно-цільового методу бюджетування.

Дискусійним серед науковців та практиків залишається питання тривалості середньострокового планування. Межею середньострокового

планування виходячи з умов, що склалися в Україні, прийнято вважати три наступні за поточним бюджетні роки, проте у законодавстві його строки чітко не встановлені [43]. Приєднуємося до думки, що перспективне бюджетне планування запроваджується з метою створення необхідних умов для забезпечення збалансованості бюджетної системи країни, макроекономічної стабільності, передбачуваності бюджетної та податкової політики, виконання функцій, покладених на центральні та місцеві органи виконавчої влади. Для втілення ефективного бюджетного плану варто визначити його формат, процедуру розгляду та затвердження (схвалення). Це має бути бюджет розширеного уряду [26].

Зміни до Бюджетного кодексу України запровадили також огляд видатків (spending review) як сучасний засіб з метою здійснення бюджетного аналізу, який спрямований на оцінку ефективності заходів державної політики у відповідній сфері та доцільності використання фінансових ресурсів. До цього часу така оцінка в Україні не проводилася, а тому її мета – виявити неефективні або неактуальні видатки та підвищити ефективність кожної сфери. Досвід інших країн свідчить, що проведення такого оцінювання дозволяє суттєво підвищити ефективність державних послуг та якість управління коштами централізованого фонду. Разом з тим, враховуючи негативні наслідки порушення термінів під час бюджетного процесу, пропонуємо посилити відповідальність учасників бюджетного процесу, яка має лише декларативний характер, зокрема недопущення порушення термінів підготовки Бюджетної декларації, а саме їхнє перенесення, що суперечить нормам Бюджетного кодексу України та Закону України «Про Регламент Верховної Ради України», а також є умовою для порушення термінів кожної стадії бюджетного процесу. Оскільки Бюджетним кодексом України [20] встановлено термін подачі Міністерством фінансів України Бюджетної декларації до Кабінету Міністрів України, а саме до 15 квітня року, що передуює плановому, вважаємо за доцільне посилити відповідальність учасників

бюджетного процесу, а саме міністра фінансів України, щодо недопущення порушення термінів підготовки Бюджетної декларації, зокрема їхнє перенесення, що суперечить нормам Бюджетного кодексу України та Закону України «Про регламент Верховної Ради України», а також є умовою для порушення термінів кожної стадії бюджетного процесу, та пропонуємо доповнити частину 6 статті Бюджетного кодексу України «Складання та схвалення Бюджетної декларації», виклавши її у такій редакції: «Міністерство фінансів України до 15 травня року, що передує плановому, подає Бюджетну декларацію на розгляд Кабінету Міністрів України. Міністр фінансів України персонально відповідає за своєчасність підготовки Бюджетної декларації, у разі порушення термінів її подання до Кабінету Міністрів України Верховна Рада України ставить на голосування питання відповідності посаді міністра фінансів України». Разом з тим необхідно спростити і зробити універсальною систему бюджетного планування шляхом встановлення єдиних для всіх суб'єктів законодавчої ініціативи схем вихідних даних та формул розрахунків бюджетних показників.

Формування реального проєкту бюджету залежить безпосередньо і від стану податкового законодавства, яке є обтяжливим для платників податків, нестабільним і незрозумілим для інвесторів. Заплановані доходи повинні відповідати реальним можливостям економіки. Так, рівень доходів, запланований у Державному бюджеті на 2019 р. [8], навряд чи можна буде досягнути фіскальним органам, оскільки зупинка діяльності багатьох підприємств, зростання рівня безробіття призводять до того, що платити податки просто нікому і немає звідки. Значний податковий тиск гальмує розвиток усіх галузей виробництва й економіки в цілому. У бюджетному плануванні важливу роль відіграють і прогнози бюджету, які повинні ґрунтуватися на загальнодержавних прогнозах соціально-економічного розвитку та застосуванні якісних показників. Модель прогнозу повинна адекватно описувати ретроспективу й особливості сучасної економічної

ситуації, мати достатні прогностичні здібності, оскільки від точності та повноти прогнозів, що використовуються на етапі планування залежить якість бюджетної політики.

Позитивним кроком до злагодженої взаємодії суб'єктів бюджетного процесу є застосування техніки складання бюджету згори, що забезпечує бюджетна резолюція. Закріплення вже на ранніх етапах параметрів-вимог, яким повинен відповідати бюджет, спрямовує дії виконавчої влади відповідно до позиції представницького органу. Бюджетним кодексом України було значно розширено та деталізовано повноваження розпорядників бюджетних коштів. Тепер вони забезпечують вірність та коректність складання запитів до бюджету, що прописані у інструкції до підготовки подібних запитів. Кожен запит має бути сформований на підставах ретельного аналізу звітів про належне виконання паспортів бюджетних програм, що враховують матеріали ревізій та аудитів, здійснених відповідними державними органами контролю. Для досягнення мети належного фінансування інвестиційних проєктів, складених на декілька років вперед та схвалених на рівні законодавства, необхідно обов'язково включати у форму бюджетного запиту кількісні показники до фінансування таких програм. Не менш важливе те, що при формуванні запиту необхідно враховувати стратегічні завдання та прогнозовані показники, що визначає майбутні вектори розвитку бюджетної системи [20]. Повністю підтримуємо точку зору щодо державного бюджету як централізованого фонду грошових коштів. Бюджет – це повністю обумовлена форма руху грошових мас (частини ВВП держави), що вже пройшла деякі етапи розподілу та перейшла до державного розпорядження для задоволення проблем суспільства. Державному бюджету притаманні великі масштаби, складна внутрішня структура та цільове спрямування. Обсяги державного бюджету на той чи інший рік, шляхи (джерела) надходження та шляхи витрат фінансових ресурсів визначені у законах про державний бюджет, які приймаються щорічно.

Отже, державний бюджет має бути повністю збалансованим, а обсяг сумарних доходів має дорівнювати обсягу видатків [6]. Необхідно звернути увагу, що під час складання проєкту закону про державний бюджет необхідно враховувати та прогнозувати доходи, які поповнюватимуть бюджет та виходитимуть з їхнього реального надходження. Варто зазначити, що в Україні існує нагальна об'єктивна необхідність створення єдиної комплексної ефективної моделі планування і прогнозування доходів бюджету, що має охоплювати визначену логічну послідовність етапів і враховувати юридичний, економічний, інформаційний, математичний та організаційний аспекти. Відсутність законодавчого регламентування й недотримання чіткої послідовності дій під час здійснення прогнозних розрахунків призводять до недоліків у процесі планування і прогнозування доходів бюджету. Під час планування і прогнозування доходів бюджету вихідним показником є розмір державних видатків. Враховуючи низький рівень добробуту населення країни, а також оплати праці працівників бюджетної сфери й інші негативні чинники суспільно-економічного характеру, вважаємо, що система видатків державного бюджету потребує нагальної модернізації. Вітчизняній системі бюджетування притаманні відсутність чітко визначених цілей під час прогнозування бюджету, використання для цього застарілих, примітивних методів і моделей. Іншими словами, в Україні переважає виявлена в минулих періодах тенденція: видатки фінансуються невчасно й лише в межах фактично наявних сум доходів, яких завжди не вистачає. Для вирішення цієї проблеми необхідні передусім інноваційні зміни системи видатків [17].

Узгодження дій усіх гілок влади, державних органів та органів місцевого самоврядування є запорукою швидкого й конструктивного діалогу під час розгляду й затвердження бюджету. До процедури складання проєкту бюджету необхідно активно залучати громадськість, інформація про бюджет повинна бути доступною. Обов'язковим елементом процесу розробки проєкту бюджету повинно стати перспективне бюджетне планування, орієнтоване не лише на 83

середньостроковий, а й на довгостроковий періоди, що забезпечить ефективно та своєчасне виконання програм соціально-економічного розвитку держави та сприятиме підвищенню довіри з боку населення до владних інституцій. Загалом проблеми, що виникають на стадіях бюджетного процесу пояснюються недоліками під час його планування. Адже, бюджет приймається щороку, і повинен бути реальним, враховувати зміни в суспільстві, соціально-економічному, політичному розвитку держави тощо.

2.2. Стадія розгляду та затвердження Державного бюджету України

В умовах ринкової економіки та на сучасному етапі розвитку держави роль бюджету значно посилюється. Він залишається основним та важливим інструментом управління економікою, а тому не приділяючи належної уваги його формуванню, допускаючи помилки при розрахунках, держава майже втрачає важливий важель вказаного управління. Як відомо, бюджетний процес являє собою динамічне та досить багатогранне явище, яке потребує постійного удосконалення та належного вивчення, відповідно до вимог соціального, економічного, демографічного, екологічного та політичного стану держави і певних цілей та задач держави на окремому етапі розвитку громадянського суспільства. Від моменту складання державного бюджету до періоду, доки буде прийнятий та підписаний Закон України «Про державний бюджет на відповідний рік» і розпочнеться його реальне виконання, проходить певна кількість стадій.

Однією з них є третя стадія, а саме розгляд та затвердження державного бюджету, яку умовно можна розділити на два етапи, це – розгляд проекту закону про державний бюджет та його затвердження. Досліджуючи сутність третьої стадії бюджетного процесу, варто зазначити, що вона розпочинається поданням Кабінетом Міністрів України проекту закону про державний бюджет до Верховної Ради України, який представляє міністр фінансів

України. Під час представлення цього проекту доповідає також голова Комітету ВРУ з питань бюджету про відповідність проекту вимогам Бюджетного кодексу України та іншим нормативним актам. Після того, як проєкт приймається до розгляду, він розглядається народними депутатами в комітетах, фракціях та групах ВРУ. Пізніше проєкт проходить три читання у парламенті. Розпочинається третє читання доповіддю голови Комітету Верховної ради України з питань бюджету, а також продовжується співдоповіддю міністра фінансів України. Після прийняття закону про Державний бюджет він надходить на підпис до Президента України [20], [11].

Як відомо, відповідно до ч. 3 ст. 39 БК України, у разі повернення Президентом України до ВР України закону про Державний бюджет України для повторного розгляду із чітко сформульованими і вмотивованими пропозиціями щодо зміни бюджетних показників, Уряд подає Верховній Раді України зміни до показників, зазначених у статтях такого закону та оновлені додатки до нього, згідно з пропозиціями Президента України у тижневий термін. Прийнятий після повторного розгляду закон з пропозиціями Президента України оформлюється Комітетом з питань бюджету у порядку, визначеному Регламентом ВРУ, і подається на підпис Голові ВРУ, який підписує та невідкладно направляє його Президентові України [19].

Отже, процедурі розгляду і затвердження проєкту бюджету Верховною Радою України, яка має багато спільних рис з процедурою розгляду і затвердженням кожного законопроєкту, характерні такі особливості: 1) чітко визначений суб'єкт бюджетної законодавчої ініціативи – Кабінет Міністрів України; 2) необхідність розробки та затвердження бюджету упродовж бюджетного періоду, тобто одного року; 3) обов'язковість прийняття закону про Державний бюджет упродовж однієї сесії Верховної Ради України. Зокрема, у разі відхилення парламентом проєкту бюджету Кабінет Міністрів України повинен у 7-денний термін подати новий законопроєкт про державний

бюджет; 4) проєкт закону про державний бюджет розглядається з урахуванням положень Закону України «Про Регламент Верховної Ради України» та Бюджетного кодексу України; 5) змога подавати пропозиції до проєкту бюджету народними комітетами Верховної Ради України та депутатами після ухвалення ВР України рішення щодо прийняття до розгляду проєкту закону про державний бюджет на наступний рік [4].

Необхідно зауважити, що на всіх стадіях бюджетного процесу відбувається контроль за дотриманням бюджетного законодавства, а також аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами згідно з нормами чинного законодавства. Під бюджетним контролем необхідно розуміти впорядковану, комплексну та цілеспрямовану діяльність, яка містить комплекс економічних і правових заходів певних контролюючих суб'єктів, які, під час укладання, розгляду, затвердження і виконання бюджетів та внесення змін, звітування про виконання бюджетів, які становлять бюджетну систему України, направлені на забезпечення законності та ефективності дій учасників бюджетного процесу [29].

З метою проведення першочергових реформ у державі та звертаючи увагу на сучасну соціально-економічну ситуацію і процес, спрямований на консолідацію всіх гілок влади, вважаємо, що доцільним є утворення системи інституцій, здатної не лише забезпечити узгодження політичних позицій щодо бюджетної реформи, а й також здійснювати функції поточного контролю, моніторингу, інформаційно-методологічного забезпечення всього комплексу заходів, які спрямовані на модернізацію сучасної системи бюджетного процесу в Україні. Отже, щоб уникнути проблем у бюджетному процесі, необхідно доповнити Бюджетний кодекс України нормами, які не мають декларативний характер, а будуть повністю регулювати бюджетний процес, що передбачали б контроль, детально регламентований для кожної стадії, та відповідальність учасників бюджетного процесу за невиконання чи несвоєчасне виконання процедур формування і погодження.

2.3. Стадія виконання бюджету

Як відомо, бюджетна політика держави є однією з основних складових її діяльності. Це дієвий засіб та інструмент, за допомогою якого держава може активно втручатися в економіку й особливо сильно впливати на стан у тих галузях, які існують за рахунок бюджетних коштів.

Бюджет будь-якої держави складається з дохідної та видаткової частин. Дохідну частину переважно формують доходи від податків та зовнішньоекономічної діяльності. Видаткова частина забезпечує фінансування різних галузей господарства і бюджетних установ, таких як органи державної влади на соціальні потреби, виплата зарплат і пенсій, утримання армії, охорона здоров'я, освіта тощо. 96 Державний бюджет України становить матеріальну основу реалізації державою своїх функцій, адже саме він як основний фінансовий план віддзеркалює суспільноекономічне становище країни. Відтак питання ефективної мобілізації, розподілу та використання коштів Державного бюджету як основного централізованого фонду коштів набуває все більшого значення.

Загальновідомим є той факт, що казначейська система виконання бюджету має особливе значення – саме за базою звітів органів Державної казначейської служби України робляться висновки щодо реальних досягнень оголошеного владою соціального та економічного прогресу, формується аналіз вже наявних показників, розробляються новітні форми та методи майбутнього вдосконалення вже здобутих результатів. Надважливим та актуальним є постійне вдосконалення векторів розвитку казначейської системи виконання бюджету, а також пошук нових напрямків до виконання.

Це – крок, який вкрай необхідний для структурної перебудови вже побудованих в Україні форм відносин між двома або декількома суб'єктами діяльності та раціонального використання фінансових ресурсів у інтересах населення країни. Крім того, актуальність дослідження обумовлюється тим,

що чітке закріплення в законодавстві прав та обов'язків суб'єктів виконання Державного бюджету України, механізмів їхньої реалізації, ефективне застосування засобів формування та використання коштів Державного бюджету України є однією з необхідних передумов ефективного функціонування фінансової системи та розвитку економіки Української держави.

Як відомо, виконання бюджету – четверта стадія бюджетного процесу, це реалізація основного фінансового плану України. Виконання бюджету – стадія бюджетного процесу, яка триває упродовж бюджетного року, починається із вступом у дію бюджетного закону. Основною вимогою до виконання бюджету є дотримання нормативно затвердженого плану формування та використання бюджетних коштів. З часу проголошення незалежності Україні довелося розробляти нове бюджетне законодавство і створювати власну бюджетну систему. Таке складне завдання, звичайно, вимагає кропіткої роботи, тому метою цього дослідження є не критика виконання бюджету в Україні, а висловлення міркувань стосовно його вдосконалення.

Виконання складеного державного бюджету означає комплексне здійснення всіх заходів, направлених на забезпечення виконання планів доходів та видатків. Зазначимо, що виконання плану доходів – це повне надходження передбачених сум коштів від кожного з прописаних у законі джерел. Успіх бюджету за видатками – це стовідсоткове фінансування всіх без виключення установ та заходів при умовах економного та ефективного використання ресурсів бюджету.

Необхідно зазначити, що виконання Державного бюджету України забезпечує Кабінет Міністрів України, а місцевих бюджетів – виконавчі Комітети місцевих рад народних депутатів. У свою чергу, Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням

Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Державний бюджет України виконується за розписом, який затверджується Міністерством фінансів України, відповідно до бюджетних призначень, у місячний термін після набрання чинності Закону України «Про Державний бюджет України». Примірник затвердженого бюджетного розпису передається до Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з подальшим інформуванням про внесення до нього змін.

Отже, основним завданням стадії виконання державного бюджету є дотримання затвердженого плану доходів та видатків державного бюджету. Реалізація децентралізації повинна передбачати передачу територіальним громадам не лише повноважень, а й фінансових ресурсів завдяки яким вони реалізовуватимуть свої завдання.

2.4. Звітність про виконання Державного бюджету України

Останньою, але від того не менш важливою стадією бюджетного процесу є підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету й прийняття рішення щодо нього. На цій стадії бюджетного процесу, як і на інших, здійснюється контроль за дотриманням бюджетного законодавства, аудит та оцінка ефективності управління бюджетними коштами відповідно до законодавства. Звітність про виконання бюджету – це метод узагальнення планових показників, приведених у таку систему, яка характеризує виконання бюджету, зобов'язань, затверджених кошторисами за відповідний звітний період.

У період розвитку кризових явищ в економіці України відбуваються зміни у фінансовій системі держави, які супроводжуються різким погіршенням її можливостей забезпечувати соціальні гарантії та розвивати галузі соціальної, інституційної, наукової та інших сфер, які належать до бюджетних. У зв'язку з цим зростає роль і значення удосконалення порядку складання

звітності з метою більш раціонального використання фінансових ресурсів. Названі причини вимагають реформування бюджетної сфери та, безумовно, впливають на порядок ведення бухгалтерського обліку, форми й обсяги подачі звітної інформації, систему внутрішнього і зовнішнього контролю за використанням бюджетних коштів.

Як відомо, на кожній стадії, зокрема на стадії звітності, проявляється компетенція учасників бюджетного процесу, якими є органи, установи та посадові особи, наділені бюджетними повноваженнями (правами й обов'язками з управління бюджетними коштами).

Суттєва роль у бюджетному процесі належить Державній казначейській службі України, головним розпорядникам, розпорядникам та одержувачам бюджетних коштів, а також контролюючому органу – Рахунковій палаті України, що вимагає чіткої координації їхніх дій та в умовах реформування бюджетної системи зумовлює необхідність удосконалення бюджетного законодавства, а також взаємовідносин між учасниками бюджетного процесу.

Розпорядники бюджетних коштів надають до органів Державної казначейської служби України за місцем обслуговування звітність про виконання кошторисів у розрізі бюджетних програм. Звітність про виконання Державного бюджету України (кошторисів бюджетних установ) включає фінансову та бюджетну. Як відомо, органи Державної казначейської служби України перевіряють надану розпорядниками бюджетних коштів звітність на відповідність казначейського обліку та вимогам щодо заповнення форм фінансової та бюджетної звітностей, візують один екземпляр для подання її розпорядником коштів до розпорядника вищого рівня.

Разом з тим головні управління органів Державної казначейської служби України подають зведені кварталні, річні звіти про виконання державного бюджету до органів Державної казначейської служби України.

У свою чергу, розпорядник вищого рівня узагальнює отриману звітність від розпорядників нижчого рівня та надає її до Державної казначейської

служби України. Головні управління органів Державної казначейської служби України здійснюють зведення, складання та подання звітності про виконання Державного бюджету України органів Державній казначейській службі України [20].

Звітність про виконання державного та місцевих бюджетів – сукупність впорядкованих, взаємопов’язаних показників, які характеризують умови, кількісні й якісні результати виконання бюджетів. Показники звітності ґрунтуються на інформації поточного бухгалтерського обліку, що забезпечує її реальність і достовірність.

Отже, доступність інформації про функціонування бюджетної системи, включаючи звітність повинна бути передбачена окремою статтею Бюджетного кодексу України. З метою забезпечення ефективності фінансового контролю та його результатів, а також сприяння взаємодії контролюючих органів пропонуємо закріпити у Бюджетному кодексі України поняття «огляд витрат державного бюджету» та підставу для його проведення.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

3.1. Удосконалення бюджетного процесу в Україні

Питання удосконалення стосунків між ланками бюджетної системи завжди є актуальними. Чинний бюджетний механізм, при якому Ради вищого рівня встановлюють нормативи відрахувань для низів, призводить до паралічу органів місцевого самоврядування. Вже закладені та запроваджені принципи самостійності у складання бюджетів усіх рівнів,. У зв'язку з цим для створення чіткої системи формування бюджетів усіх рівнів, на наш погляд, необхідно чітко розподілити доходи між усіма ланками бюджетної системи, тобто мати визначену законом доходну базу, а стосунки між державним і місцевими бюджетами будувати з урахуванням умов соціально-економічного розвитку регіонів.

Проблема бюджетного вирівнювання останнім часом вийшла за межі теорії. Тепер вона нерозривно пов'язана із практичними заходами щодо реалізації в Україні принципу «відносної» самостійності бюджетів усіх рівнів, із міжбюджетним перерозподілом фінансових ресурсів. Без нього неможливо обійтися, оскільки фінансові ресурси деяких місцевих органів влади в силу історичних та інших причин не можуть забезпечити реалізацію цими органами владних повноважень.

На думку А. Аличевої, вийти з цього становища можна, надавши цим регіонам необхідну допомогу шляхом перерозподілу коштів, виробивши для цього раціональні основи і механізми [9]. Однак не слід забувати, що чинний механізм фінансової допомоги реально сформувався на базі централізму, який характеризував єдину бюджетну систему колишнього СРСР, перед якою ставилася мета неодмінного забезпечення збалансування доходів і видатків кожної ланки бюджетної системи. Ця мета культивувала ідею утримання, придушувала ініціативу нижчих органів влади у пошуках додаткових фінансових ресурсів. Зараз у Україні використовуються методи, які забезпечують збалансування нижчих бюджетів: субвенції (безповоротне цільове фінансування видатків нижчих бюджетів за рахунок вищих), дотації (безповоротне надання коштів для відшкодування дефіциту нижчого

бюджету); взаємозаліки (виділення коштів нижчим бюджетам на відшкодування видатків, пов'язаних із передачею їм видаткових функцій згідно з рішенням центральних органів влади); позики з вищих бюджетів.

Висновки. Система доходів бюджету України не забезпечує місцеві бюджети власними надходженнями, достатніми для реалізації функцій органів місцевого самоврядування. Отримані результати дослідження показують значну концентрацію коштів у Державному бюджеті України. Фінансове забезпечення місцевого самоврядування здійснюється значною мірою за рахунок трансфертів із Державного бюджету України. Таке посилення централізації коштів не відповідає концепції розвитку місцевого самоврядування. Найсерйозніший недолік чинного механізму бюджетного субсидування в тому, що застосовуються не взаємопов'язані, а різноманітні й до того ж не регламентовані відповідними нормами форми перерозподілу бюджетних коштів. Тому сфера чинності кожної з перелічених чотирьох форм, їх поєднання, конкретні розміри фінансових ресурсів, які перерозподіляються, щоразу визначаються по-різному, індивідуально. В результаті вплив цих методів призводить до адміністрування і суб'єктивізму при прийнятті конкретних рішень. Отже, необхідно виробити єдині критерії організації всіх видів фінансової допомоги, максимально реалізувати потенціал їх цілеспрямованого впливу на економіку регіону. Фінансову допомогу регіонам треба надавати так, щоб спонукати органи державної влади на місцях розширювати власну доходну базу, розвивати інвестиційну активність, структурно перебудовувати економіку регіонів.

Розглянемо більш детально головні напрями змін, які стосуються підвищення ефективності бюджетного процесу.

1. Бюджетна та фінансова самостійність місцевих бюджетів: – самостійне формування місцевих бюджетів на основі закріплених стабільних дохідних джерел і видаткових повноважень та основних параметрів, визначених у проекті державного бюджету, поданому Урядом до Парламенту

до 15 вересня року, що передує плановому. – незалежне від термінів прийняття державного бюджету формування та затвердження місцевих бюджетів – до 25 грудня року, що передує плановому – формування єдиного кошика доходів загального фонду та розширення його джерел.

2. Закріплення за місцевими бюджетами стабільних джерел доходів та розширення дохідної бази місцевих бюджетів. Тут слід враховувати досвід реформування бюджетної сфери країн ЄС: збільшення податкового навантаження (підвищення ставки ПДВ у Фінляндії з 23 до 24%, Іспанії з 18 до 21% на Кіпрі з 17 до 19%; введено нові податки в Португалії, Франції, Іспанії [9]).

3. Новий механізм бюджетного регулювання та вирівнювання. Суттєва новація вирівнювання бюджету не за видатками, а за доходами (як у багатьох країнах), що значно стимулює регіони до нарощення доходів.

4. Нова трансфертна політика для посилення відповідальності профільних міністерств за реалізацію державної політики у відповідних галузях.

5. Децентралізація видаткових повноважень та чіткий розподіл компетенцій, сформований за принципом субсидіарності.

6. Щоб місцеві громади мали можливість більш плавно планувати деякі видатки своїх бюджетів, то невикористані субсидії та субвенції доцільно залишати в розпорядженні місцевого бюджету. 7. Кошти «фонду регіонального розвитку» мають бути розподілені не пізніше, ніж через 3 місяці після прийняття Державного бюджету (таким чином, у місцевих органів влади буде достатньо часу на їх використання). 8. Відповідно до внесених змін у Бюджетний кодекс, відбулося посилення відповідальності головних розпорядників бюджетних коштів у частині формування паспортів бюджетних програм та запровадження форми внутрішньогосподарського (управлінського) обліку для збору інформації, необхідної для підтвердження результативних показників бюджетних програм. Проект закону про

Державний бюджет України підлягає обов'язковій публікації в газеті «Урядовий кур'єр» не пізніше ніж через сім днів після його подання Верховній Раді України. Інформація про мету, завдання та очікувані результати, яких передбачається досягти при виконанні бюджетних програм, розміщується кожним головним розпорядником коштів державного бюджету на своєму офіційному сайті не пізніше ніж через сім днів після подання Верховній Раді України проекту закону про Державний бюджет України. Зміни до Державного бюджету повинні стати відправною точкою для правильної реформи децентралізації.

Не зважаючи на початок реформування, проблеми присутні на кожній стадії бюджетного процесу. Кінцевим критерієм успіху просування шляхом реформ має бути ті можливості, які економіка надає для зростання виробництва. Щодо децентралізації то вона буде успішною тільки в разі виведення із тіні основних надходжень бюджетів, стимулювання економічної активності. Фінансова децентралізація повинна передбачати одночасно як реальне право кожної території проводити власну соціально-економічну політику, яка б враховувала інтереси мешканців певної адміністративно-територіальної одиниці та мала на меті ефективно використання місцевих ресурсів, так і забезпечувати виконання загальнодержавних функцій та завдань органами місцевого самоврядування без протиставлення загальнодержавних та регіональних інтересів.

3.2. Напрями удосконалення міжбюджетних відносин в контексті реформи місцевого самоврядування

В умовах децентралізації, зокрема, проведенні адміністративно-територіальної реформи, на вже існуючій ланці адміністративно-територіального устрою сформовано новий суб'єкт міжбюджетних відносин – об'єднана територіальна громада. Відповідно,

змінами до бюджетно-податкового законодавства визначено перелік функцій та видаткових повноважень суб'єктів міжбюджетних відносин, а також збільшено дохідні джерела місцевих бюджетів.

Ефективність функціонування механізму міжбюджетних відносин прямо залежить від застосування відповідних методів та інструментів та їх впливу на соціальний та економічний розвиток адміністративно-територіальних утворень. Неefективність функціонування системи міжбюджетних відносин до реформи місцевого самоврядування та бюджетної системи вимагала зміни основ її організації, які були введені відповідно до реформи бюджетно-податкового законодавства.

При цьому, основними проблемними аспектами практичної реалізації та забезпечення функціонування системи міжбюджетних відносин в Україні в рамках стимулювання та підтримки соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць різних рівнів є:

- розподіл міжбюджетних трансфертів під впливом низки позаекономічних факторів, зокрема політичного чинника;
- дестимулюючий вплив системи міжбюджетного вирівнювання на темпи ефективності використання та активізації економічного потенціалу територіальних утворень;
- фрагментарність та відсутність повноти методики визначення міжбюджетних трансфертів, в тому числі суб'єктивність процесу розподілу та нарахування субвенцій, спрямованих на інвестиційний розвиток територій;
- низький рівень системи мотиваторів та стимулюючих елементів для підвищення місцевими бюджетами своїх доходів;
- відсутність використання на практичному рівні системи корегування нарахування міжбюджетних трансфертів на основі оцінки фактичних обсягів та якості наданих суспільних благ;

- відсутність цілісності та неповне врахування показників соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць при визначенні базової дотації.

Ефективний механізм міжбюджетних відносин повинен базуватися на основі досягнення таких цілей:

- сприяння та стимулювання соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць різних рівнів та забезпеченні ефективного використання органами місцевого самоврядування внутрішнього потенціалу території;

- врахування інтересів місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування;

- формування на основі оцінки фактичного рівня соціального та економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць та врахуванні їх потенційних можливостей.

Механізм організації міжбюджетних відносин – це система, яка включає сукупність інструментів, методів та важелів, за допомогою застосування яких забезпечується цілеспрямоване фінансове упорядкування міжбюджетних відносин з метою усунення вертикальних та горизонтальних дисбалансів фінансового забезпечення розвитку та стимулювання органів місцевого самоврядування до ефективного використання економічного потенціалу територій.

Механізм організації міжбюджетних відносин характеризується наявністю вагомих особливостей, які, по-перше, визначаються відповідно до основних цілей його розвитку, по-друге, формуються на основі взаємодії та необхідності врахування інтересів бюджетів різних рівнів, а відтак – взаємоузгодження інтересів держави, регіонів та територіальних громад.

Вплив механізму організації міжбюджетних відносин на бюджетну систему загалом та різні аспекти соціального та економічного життя має якісну

та кількісну визначеність. Кількісна характеризується обсягами фінансових ресурсів, які розподіляються та перерозподіляються між бюджетами різних рівнів.

Якісна визначеність характеризується особливостями та характером такого перерозподілу, зокрема, обранням відповідних інструментів та способів акумулювання ресурсів, їх перерозподілу між бюджетами різних рівнів та визначення умов, відповідно до яких фінансові ресурси направляються до відповідних бюджетів. Концептуальна модель організації міжбюджетних відносин відрізняється своїми принципами (адаптивності, фінансового вирівнювання, повсюдності надання суспільних послуг, узгодження інтересів всіх суб'єктів міжбюджетних відносин та збалансованості доходної та видаткової частин бюджетів), методами та функціями.

Вона покликана забезпечити системність інформації про об'єкт і предмет дослідження та передбачає комплексність їх дослідження. При цьому, саме виконання всіх функцій є основним аспектом формування ефективного механізму організації міжбюджетних відносин в умовах децентралізації в Україні.

Таким чином, основними напрямками удосконалення міжбюджетних відносин є:

1. Унормування законодавчого та нормативно-правового забезпечення. недосконала нормативно-правова база формування та функціонування місцевих бюджетів вимагає удосконалення норм Бюджетного та Податкового кодекси. Правова основа розвитку місцевих бюджетів має бути спрямованою на стимулювання та зацікавлення органів місцевого самоврядування до збільшення дохідних джерел та їх диверсифікацію, а також ефективне планування доходів та видатків місцевих бюджетів.

2. Оптимізація адміністративно-територіального устрою. Відповідно до проведених досліджень, розмір територіальної громади та чисельність населення мають прямий вплив на її фінансову спроможність. Тому

формування об'єднаних територіальних громад, яке сьогодні відбувається в Україні, є об'єктивним та першочерговим кроком у формуванні самодостатньої ланки місцевого самоврядування. При цьому, особливо важливим є своєчасність та оптимальні терміни проведення об'єднань, оскільки в межах окремих районів, де вже сформовано об'єднані територіальні громади, існують проблеми фінансової забезпеченості районних бюджетів.

3. Чітке розмежування функцій та ресурсів між різними рівнями управління, визначення відповідальності за своєчасність та якість надання державних та місцевих послуг.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Кожна держава для забезпечення своїх завдань і функцій потребує грошових ресурсів, зокрема їхнього правильного, обґрунтованого та планомірного накопичення, розподілу, а також використання. Бюджет кожної країни займає ключове місце у фінансовій системі держави та є основним засобом за допомогою якого здійснюється регулювання економічного відтворення.

2. Бюджетний процес складається з певних стадій, які реалізують повноваження державних органів, у результаті чого їх діяльність набуває нових якостей. Відповідно до п. 1 ст. 19 Бюджетного кодексу України стадіями бюджетного процесу є: – «складання та розгляду Бюджетної декларації (прогнозу місцевого бюджету) і прийняття рішення щодо них; – складання проєктів бюджетів; – розгляд проєкту та прийняття закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); – виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України (рішення про місцевий бюджет); – підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету та прийняття рішення щодо нього». Зазначені стадії характерні всім бюджетам бюджетної системи України: державному бюджету і місцевим бюджетам. Учасники бюджетного процесу щороку переглядають розміри доходів та видатків бюджету, оскільки формування бюджетів забезпечує національний дохід, який змінюється. Усі стадії бюджетного процесу ретельно регламентовані процесуальними нормами бюджетного права, що забезпечує чітке планування та додержання бюджетної дисципліни. При цьому зазначені

стадії слідують чітко послідовно, одна за одною та їх порядок не може бути змінений ні в якому разі.

3. За умови вирішення соціальних, організаційних, а також законодавчих проблем у перспективі місцеві бюджети зможуть мати достатню кількість фінансових ресурсів з метою виконання делегованих повноважень, а громадяни України отримають, підвищення якості надання необхідних послуг, зокрема медичних, освітніх, соціальних та інших. Отже, виокремлення функцій та законодавче закріплення принципів бюджетного процесу, як базових засад, стануть умовою для реалізації об'єктивного та ефективного бюджетного процесу.

4. Процедури складання проєкту бюджету необхідно активно залучати громадськість, інформація про бюджет повинна бути доступною. Обов'язковим елементом процесу розробки проєкту бюджету повинно стати перспективне бюджетне планування, орієнтоване не лише на 83 середньостроковий, а й на довгостроковий періоди, що забезпечить ефективне та своєчасне виконання програм соціально-економічного розвитку держави та сприятиме підвищенню довіри з боку населення до владних інституцій. Загалом проблеми, що виникають на стадіях бюджетного процесу пояснюються недоліками під час його планування. Адже, бюджет приймається щороку, і повинен бути реальним, враховувати зміни в суспільстві, соціально-економічному, політичному розвитку держави тощо.

5. Отже, щоб уникнути проблем у бюджетному процесі, необхідно доповнити Бюджетний кодекс України нормами, які не мають декларативний характер, а будуть повністю регулювати бюджетний процес, що передбачали б контроль, детально регламентований для кожної стадії, та відповідальність учасників бюджетного процесу за невиконання чи несвоєчасне виконання процедур формування і погодження. основним завданням стадії виконання державного бюджету є дотримання затвердженого плану доходів та видатків державного бюджету. Реалізація децентралізації повинна передбачати

передачу територіальним громадам не лише повноважень, а й фінансових ресурсів завдяки яким вони реалізовуватимуть свої завдання. Доступність інформації про функціонування бюджетної системи, включаючи звітність повинна бути передбачена окремою статтею Бюджетного кодексу України. З метою забезпечення ефективності фінансового контролю та його результатів, а також сприяння взаємодії контролюючих органів пропонуємо закріпити у Бюджетному кодексі України поняття «огляд витрат державного бюджету» та підставу для його проведення.

6. Кінцевим критерієм успіху просування шляхом реформ має бути ті можливості, які економіка надає для зростання виробництва. Щодо децентралізації то вона буде успішною тільки в разі виведення із тіні основних надходжень бюджетів, стимулювання економічної активності. Фінансова децентралізація повинна передбачати одночасно як реальне право кожної території проводити власну соціально-економічну політику, яка б враховувала інтереси мешканців певної адміністративно-територіальної одиниці та мала на меті ефективне використання місцевих ресурсів, так і забезпечувати виконання загальнодержавних функцій та завдань органами місцевого самоврядування без протиставлення загальнодержавних та регіональних інтересів.

7. Вплив механізму організації міжбюджетних відносин на бюджетну систему загалом та різні аспекти соціального та економічного життя має якісну та кількісну визначеність. Кількісна характеризується обсягами фінансових ресурсів, які розподіляються та перерозподіляються між бюджетами різних рівнів. Якісна визначеність характеризується особливостями та характером такого перерозподілу, зокрема, обранням відповідних інструментів та способів акумулювання ресурсів, їх перерозподілу між бюджетами різних рівнів та визначення умов, відповідно до яких фінансові ресурси направляються до відповідних бюджетів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко В. В. Щодо визначення поняття контролю виконання державного бюджету за видатками. Актуальні питання юриспруденції: теоретичний та практичний виміри : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Суми, 25-26 квіт. 2018 р.). У 2 ч. – Суми : СНАУ, 2018. – Ч. 1. –С. 49-53.
2. Бояр А. Еволюція наукових бюджетних сентенцій. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. – 2015.
3. Бугай Т. В. Методичні підходи до оцінки ефективності бюджетного процесу в Україні. URL:<http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=762>
4. Бюджетний кодекс України. Науково-практичний коментар:
5. Бюджетний менеджмент: підруч. за ред. В. Г. Дем'янишина, Г. Б. Погрішук. Тернопіль: Крок, 2015.
6. Вацлавський О. І. Теоретичний підхід визначення змісту виконання видатковї частини державного бюджету України. Молодий вчений. – 2018. – № 2 (54). – С. 709-713.
7. Дропа Я.Б. Фінансові ресурси розвитку національної економіки України: монографія; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. - Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2017. – С. 425.
8. Звіт Рахункової палати за 2018 рік. URL: <http://www.acrada.gov.ua/doccatalog/document/16760161/ZVIT%20RP%202018.pdf>
9. Коляда Т. А. Формування бюджетної стратегії України: теорія,

10. Конституція України від 28.06.1996 р.
11. Лисяк Л.В., Качула С.В. Бюджетна політика у сфері видатків в координатах соціального розвитку. Світ фінансів. 2020. № 4 (65). С.39-55.
12. Лободіна З. М. Бюджетний механізм: концептуальні засади та перспективи модернізації : монографія. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 411 с.
13. Лук'яненко І., Сидорович М. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія. Київ: НаУКМА, 2014. 229 с.
14. Макогон В. Д. Бюджетна стратегія держави : монографія. К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 364 с.
15. Макогон В. Д. Стратегічні пріоритети бюджетної політики в умовах інституційних перетворень. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 7. С. 38–45.
16. Макогон В.Д. Бюджетні видатки у системі соціально-економічного розвитку країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. №3(86). С.114–124.
17. Опарін В. М., Федосов В.М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. Фінанси України. 2017. № 2. С. 110–128.
18. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду. URL: <http://www.imf.org>
19. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально–економічного розвитку України: монографія. Київ: ДНУ АФУ, 2009. 600 с.
20. Пасічний М. Д. Фінансова політика держави: монографія. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т. 2019. 440 с.

21. Пасічний М.Д. Методологічні засади формування фінансової політики країни. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2018. № 3. С. 116–130.
22. Постанова Кабінету Міністрів України "Про проведення огляду видатків бюджету в окремих сферах" від 21.02.2018 № 101. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show>
23. Про Державний бюджет України на 2017 рік: Закон України від 21.12.2016 р. № 1801-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
24. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 07.12.2017 р. № 2246-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>
25. Про Державний бюджет України на 2019 рік: Закон України від 23.11.2018 р. № 2629-VIII: <http://zakon.rada.gov.ua>.
26. Про Державний бюджет України на 2020 рік: Закон України від 14.11.2019 р. № 294-IX: <http://zakon.rada.gov.ua>.
27. Проект Постанови Верховної Ради України про основні напрями бюджетної політики на 2016 рік:
<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>.
28. Проект Постанови Верховної Ради України про основні напрями бюджетної політики на 2017 рік: <http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc>.
29. Проект Постанови Верховної Ради України про основні напрями бюджетної політики на 2018-2020 роки:
<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2c>.
30. Проект Постанови Верховної Ради України про основні напрями бюджетної політики на 2019-2021 роки:
<http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2>.

31. Радіонов Ю.Д. Фінансовий контроль і становлення аудиту відповідності забезпечення ефективного управління бюджетними коштами. Економіка України. 2020. № 11. С. 21–40.
32. Радіонов Ю.Д. Формування видатків бюджету: монографія. Київ:Київ. нац. торг.- екон. ун-т, 2019. 616 с.
33. Розвиток державних фінансів України в умовах глобалізації: монографія / за ред. І. О.Луніної; Київ : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2014. 296 с.
34. Савчук Н. В. Бюджетні пріоритети України у контексті суспільного вибору: монографія. Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана". Київ: КНЕУ, 2014. 325 с.
35. Самошкіна О. А. Формування видатків бюджету у системі суспільного розвитку. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 21. С. 79-84.
36. Селіверстова Л.С. Бюджетна архітектоніка як інструмент розвитку фінансової системи України. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 10. С. 5-8.
37. Сідельникова Л.П. Соціальні видатки бюджету у системі забезпечення добробуту громадян. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2019. № 1 (45). С. 64-69.
38. Танзи Вито. Правительство и рынки: меняющаяся экономическая роль государства / пер. с англ. Изд-во Института Гайдара, 2018. 584 с. України.
39. Чугунов І., Макогон В. Бюджетна стратегія в умовах економічних перетворень. *Вісник КНТЕУ*. 2018. № 5. С. 5–18.
40. Чугунов І., Насібова О. Еволюція фінансового забезпечення соціального захисту населення. *Вісник Київського Національного торговельно-економічного університету*. 2020. № 4. С. 106-120.

41. Чугунов І., Самошкіна О. Видатки бюджету в системі соціально-економічного розвитку. Вісник КНТЕУ. 2019. № 2. С. 103-121.
42. Чугунов І.Я. Бюджетна стратегія суспільного розвитку. К.:Київ.нац.торг.-екон.ун-т, 2021. 532 с.
43. Чугунов І.Я., Ігнатюк І.М. Формування видатків бюджету у системі соціально-економічного розвитку країни. Економічний вісник університету. Переяслав-Хмельницький державний університет імені Григорія Сковороди. 2016. № 28/1. С. 217 - 226.
44. Чугунов І.Я., Макогон В. Д. Бюджетна політика в умовах економічних перетворень. Економічний часопис-XXI: науковий журнал. №158(3-4(2)). 2016. С. 66–69.
45. Чугунов І.Я., Насібова О.В. Фінансові імперативи розвитку соціального захисту населення. Вісник КНТЕУ. 2021. № 2. С.114–130.
46. Чугунов І.Я., Пасічний М. Д. Фінансова політика України в умовах глобалізації економіки. Вісник КНТЕУ. 2016. № 5. С. 5–18.
47. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Budgetary policy of the emerging countries in conditions of institutional transformations. Problems and Perspectives in Management. 2019. Volume 17, Issue №4, pp. 252-261.
48. Chugunov I., Makohon V., Markuts Y. Features of EU and Ukraine debt policy. Investment Management and Financial Innovations. 2019. Volume 16, Issue №4, pp. 254-261.
49. <https://www.minfin.gov.ua/>
50. Public Spending in the United Kingdom. URL: <https://www.ukpublicspending.co.uk/>
51. Solow, R. Economic growth and the structure of long-term development. – New-York: St. Martin Press, 1994. – 352 p.
52. Stiglitz, J. Development policies in a world of globalization // New International Trends for Economic Development Seminar. – 2002. – 27 p.

53. The official website of European Commission.
Retrieved from https://ec.europa.eu/commission/index_en
54. The official website of Eurostat. Retrieved from <https://ec.europa.eu/eurostat>
55. The official website of IMF. Retrieved from <https://www.imf.org/external/index.htm>
56. The official website of OECD. Retrieved from <http://www.oecd.org>
57. The official website of World Bank. Retrieved from <https://www.worldbank.org/>
58. The White house: офіційний сайт. Office of management and budget. URL: <https://www.whitehouse.gov/omb/historical-tables/>
59. Ushakov D. Government expenditures on education in the XXI century: quantitative evaluation and limits of rationality. Актуальні проблеми економіки. 2017. № 1. P. 253-263.